

Arboga medeltida stadsområde

Antikvarisk kontroll invid ån

RAÄ 34
Sämsmakaren 1
Arboga stad
Västmanland

Anna Lihammer

Arboga medeltida stadsområde

Antikvarisk kontroll invid än

RAÄ 34
Sämskmakaren 1
Arboga stad
Västmanland

Anna Lihammer

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen
Karlskatan 4, 722 14 Västerås
Tel: **021-80 62 80**
Fax: 021-14 57 20
E-post: info@kmmd.se

© Kulturmiljövård Mälardalen 2006

Omslagsfoto: Undersökningsplatsen sedd från Arbogaån. Fotograferat av Joakim Kjellberg 2005.

Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet Gävle 1998. Dnr 507-99-498

ISSN: 1653-7408
ISBN-10: 91-85591-34-3
ISBN-13: 978-91-85591-34-3

Innehållsförteckning

Inledning.....	7
Bakgrund	7
Målsättning och metod	8
Topografi och fornlämningsmiljö	8
Genomförande	8
Undersökningsresultat	9
Schakt I.....	9
Schakt II	11
Schakt III.....	12
Provgropen.....	13
Syllstenskonstruktionen	14
Sammanfattning.....	15
Referenser.....	16
Otryckta rapporter	16
Litteratur.....	16
Tekniska och administrativa uppgifter	16

Figur 1. Centrala Arboga. Kvarteret Sämskmakaren är markerat med en cirkel. Utdrag från Fastighetskartan.

Inledning

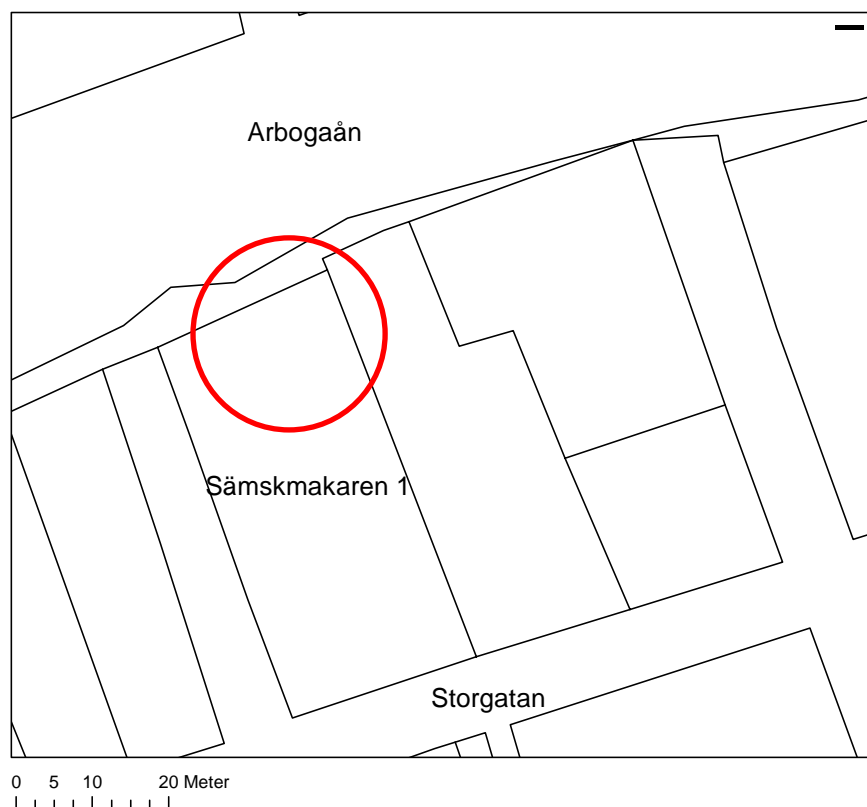
År 2005 genomfördes en mindre antikvarisk kontroll i kvarter Sämssmakaren 1 inom Arboga medeltida stadsområde (RAÄ 34, Arboga stad).

Undersökningen bestod i en arkeologisk schaktövervakning och skedde med anledning av att stenskoningen mot Arbogaån skulle förstärkas.

Bakgrund

Tomten Sämssmakaren 1 ligger utmed Arbogaån inom det medeltida stadsområdet i Arboga. Inom samma kvarter genomfördes år 2004 en större förundersökning och i samband med detta gjordes en omfattande sammanställning över kvarterets historia. I rapporten sammanfattas även tidigare undersökningar som berört kvarteret. Förundersökningen indikerade en medeltida etablering på platsen, medan en mer tät stadslig bebyggelse inte kunde konstateras förrän under medeltidens slutfas (Jonsson & Wallebom 2004).

Vid förundersökningen inom Sämssmakaren 4 framkom kulturlager av 0,7 – 1,8 m djup. Fynden dominerades av hushållsavfall (Jonsson & Wallebom 2004, s. 35).

Figur 2: Detaljkarta över kvarteret Sämssmakaren. Undersökningsområdet är markerat med en cirkel. Utdrag ur Fastighetskartan.

Målsättning och metod

Undersökningen i Sämskmakaren 1 bestod av en mindre schaktövervakning i samband med förstärkningen av stenskoningen vid ån.

Målsättningen var att dokumentera de lager och bebyggelseämningar som framkom i schakten, både i plan och sektion. I händelse av omfattande stratigrafi skulle även en matris upprättas.

Topografi och fornlämningsmiljö

Arboga är en välbevarad stad och ingreppen i den äldre stadsbilden är jämförelsevis få. Det låga exploateringstrycket har givetvis påverkat antalet arkeologiska undersökningar.

Stadens äldsta kända urbaniseringskriterier utgörs av franciskanerklostret som grundades 1285. År 1293 nämndes en köpman och ett sigill är känt från 1330 (Järpe 1976, s. 6). Traditionellt anses staden grundad på 1280-talet, men det finns hypoteser om att den är ännu äldre (sammanfattat i Jonsson & Wallebom 2004, s. 5). Staden var under medeltiden en viktig ort för utförseln av malm.

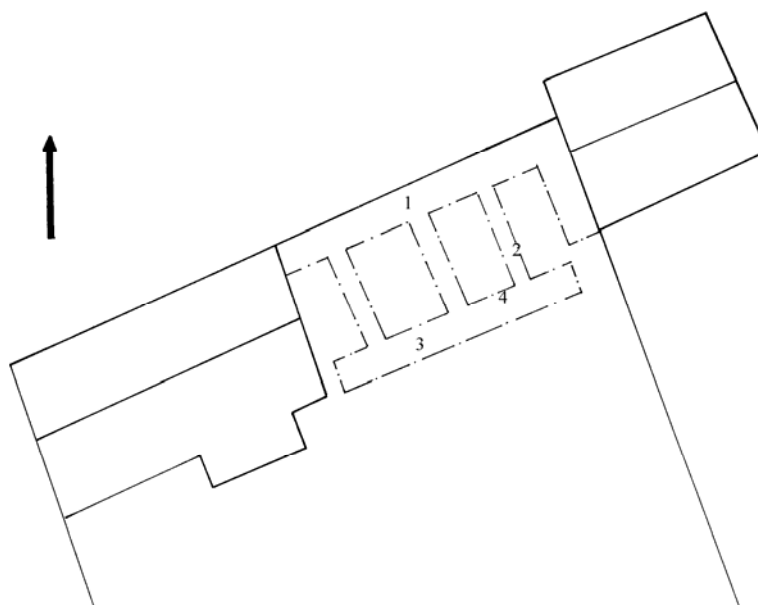
Utifrån kartmaterial kan man utläsa att tomtstrukturen i kvarteret Sämskmakaren förändrats under åren. Tidigare utgjorde exempelvis Sämskmakaren 1 två långsmala tomter som sträckte sig från gatan ner till ån (Jonsson & Wallebom 2004). Den undersökningsyta som berördes i den här aktuella schaktövervakningen tycks alltid ha legat inom en och samma tomt.

Genomförande

Vid undersökningen dokumenterades schakten i sektion. Eftersom schakten inte var så djupa att de nådde ned till steril markyta dokumenterades även schaktens bottnar. Schaktens lägen dikterades av förstärkningsarbetets behov och valdes inte utifrån antikvariska frågeställningar. Utöver schakten grävdes också en mindre provgrop.

Stratigrafin föranledde inte upprättandet av en matris. Lagerbilden var visserligen djup, men bedömdes som relativt okomplicerad och även fri från sentida störningar.

Figur 3: Schaktens lägen inom Sämskmakaren I. 1: Schakt I, 2: Schakt II, 3: Schakt 3, 4: Provgropen.

Undersökningsresultat

Schakt I

Det första schaktet låg intill ån. I detta schakt dokumenterades endast en kortare del. Mellan schaktet och vattnet finns den nuvarande stenskoningen. Schaktet grävdes till ett djup av 0,9 m och var därmed inte tillräckligt djupt för att nå genom lagerbilden och ned till den sterila marknivån.

Det nedersta och äldsta lagret (4) som framkom i schaktet bestod av raseringsmaterial, bland annat rikligt med tegel, tegelflis, små och stora stenar, kalkputs, trä och kol. En del av teglet var stortegel. Lagret grävdes inte i botten, men är minst 0,4 m tjockt. I raseringslagret hittades kakel, fajans och flintgods. I lagret fanns också fyllnadsmassor av sand. Lagret tolkas som ett raseringslager efter bebyggelse i närheten.

Raseringsmaterialet följdes av ett påfört och omrört lager bestående av gråbrun humus (2). Mellan lagren fanns en lins påförd blålera (3). Även det omrörda lagret innehöll, rikligt med tegel, träflis och småsten. Utifrån fynd av bland annat porslin och bilglas bedömdes lagret som sentida.

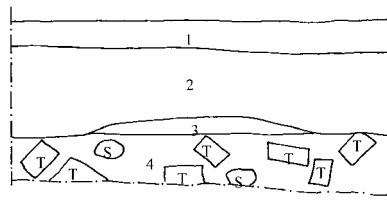
Över detta fanns endast grästorven.

Figur 4: Schakt I längs Arbogaån, dokumenterat som sektion I. Fotograferat av Joakim Kjellberg 2005.

Lagerförklaring: Sektion I

1. Grästorv.
2. Påfört, sentida utjämningslager, bestående av omrörd gråbrun humus med stort innehåll av tegel, träflis och småsten. I lagret hittades recenta fynd såsom porslin och bilglas.
3. Påförd blålera.
4. Raseringslager. Minst 0,4 m tjockt lager bestående av sandiga fyllnadsmassor med stort innehåll av tegelsten, mellanstora stenar och kalkputs samt en del kol och träflis. En del av teglet var stortegel. I lagret hittades kakel, fajans och flintgods.

Figur 5. Sektion I, mot S, i schakt I. Skala 1:40.

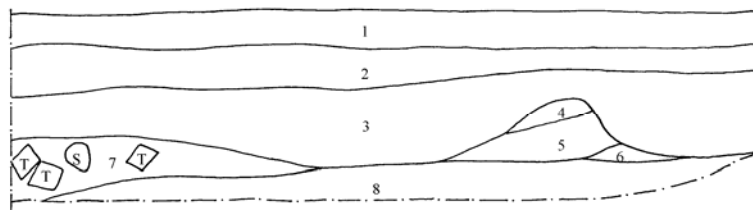
Schakt II

Schakt II förlades vinkelrätt mot ån och tangerar i söder provgropan. Schaktet dokumenterades i en längd av 2 m som sektion II. Schaktet var inte så djupt att det nådde genom kulturlagren och ned i steril markyta.

Det äldsta lager som dokumenterades i schaktet utgjordes av ett humöst lager (8) bestående av brunsvart sandig silt med rikligt innehåll av kol, tegelflis, träfibrer och småsten. En del fynd av flintgods och glas gjordes i lagret. Lagret bör reflektera en fas utan bebyggelse, sannolikt trädgård eller liknande.

Denna fas följdes av flera lager bestående av utfyllnad och raseringsmaterial. Några är mindre (4, 5, 6) medan ett (7) är mera omfattande och består av rödbrun sand med stort innehåll av tegelstenar, tegelkross och sten. Möjligen ska lager 4, 5 och 7 betraktas som samma. Ovanpå samtliga av dessa lager hade ett uppmot 0,4 m tjockt utfyllnadslager bestående av gråbrun sandig mylla med mycket tegelkross påförts (3). Slutligen fanns över dessa utfyllnadslager ett mera mylligt lager (2). Detta har sannolikt deponerats i syfte att utgöra gårdsyta.

Över detta fanns bara grästorven.

Figur 6. Sektion II, mot Ö, i schakt II. Skala 1:40.

Lagerförklaring: Schakt II

1. Grästorv.
2. Utfyllnadslager. Mörk brungrå mylla med rikligt inslag av sand och tegelkross.
3. Utfyllnadslager. Ljus gråbrun sandig mylla med rikligt av tegelkross.
4. Utfyllnad. Rödbrun sand med rikligt av tegelkross och sten. Inslag av kol och träflis, kalkbruk.
5. Utfyllnad. Rödbrun grusig sand med lera och tegelkross.
6. Utfyllnad. Sandig blågrå lera, omrörd utfyllnad.
7. Rödbrun sand med mycket tegelkross, tegelsten och sten.
8. Gårdsfas. Homogen myllig brunsvart sandig silt med rikligt av kol, inslag av tegelflis och träflis. Enstaka små stenar. Fynd av flintgods och glas.

Schakt III

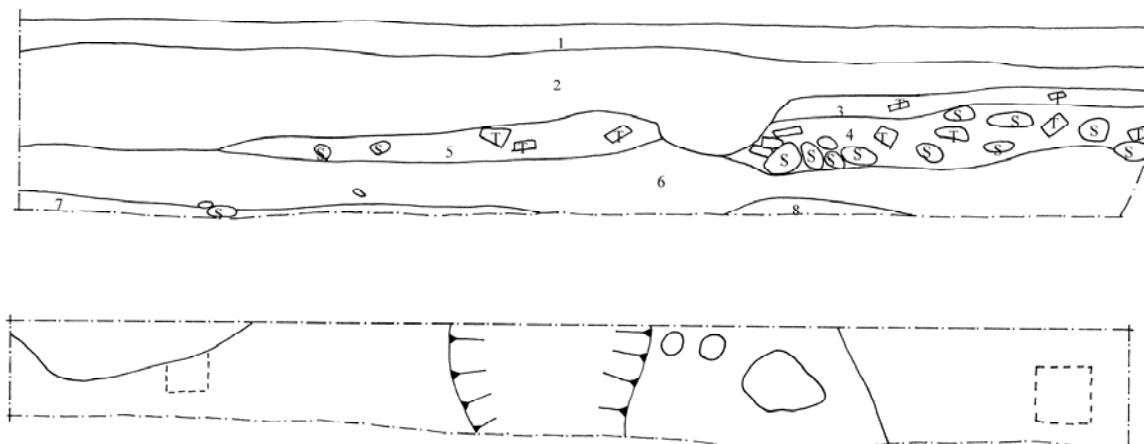
Schakt III nådde i delar ned till orörd blålera (8). I denna sterila nivå kunde en del strukturer noteras, såsom två mindre stolphål, samt en sotfläck. En del av den sterila markytan täcktes av en tunn sandlins (7).

Ovanpå den ursprungliga markytan hade ett uppemot 0,3 m tjockt omrört lager bestående av sand och mylla med inslag av kol och tegelflis påförts. I samband med undersökningen tolkades lagret som en odlings- eller trädgårdsfas (6). I sektionen noterades en nedgrävning genom detta lager. Nedgrävningen var trågformad och hade fyllts med fyllnadsmassor bestående av tegel och mindre stenar.

Denna fas skulle följas av flera utfyllnader (3, 4 & 5), samtliga bestående av sand med hög inblandning av tegel, sten, kalkbruk och lera. Två av utfyllnaderna (4 & 5) utgör sannolikt resterna efter samma äldre gårdsplan, möjligen från ca 1700. Inblandningen av tegel i dessa utfyllnader var så omfattande att de rimligen måste härröra från rivningen av en byggnad i närheten.

Över dessa rivningslager fanns ett omfattande utfyllnadslager (2) uppemot ca 0,5 m tjockt. Lagret bestod av omrörd grå mylla med stort innehåll av tegelflis och småsten.

Ovanpå detta fanns endast grästorven.

Figur 7. Sektion III, mot S respektive botten i schakt III. De mindre strukturerna i schaktbotten tolkades som stolphål. Skala 1:40.

Lagerförklaring: Schakt III

1. Grästorv.
2. Utfyllnadslager. Omrörd mylla med rikligt med små stenar och tegelflis. Mycket tegel. Innehöll 1900-talsmaterial.
3. Utfyllnadslager bestående av tegelskärvor och kalkbruk.

4. Utfyllnadslager. Påförda massor av sandblandad lera. Innehåller mellanstora stenar med diametern ca 0,2 - 0,3 m. Innehåller mycket tegel. Möjligen äldre gårdsplan. Utifrån materialet är den sannolika dateringen av detta lager ca 1700.
5. Fyllnadsmassor, möjligen underlag för äldre gårdsplan. Omrörd mylla med rikligt med små stenar och tegelflis.
6. Trädgårdsfas. Gråbrunt sandigt lager med omrörd mylla. Inslag av kol och tegelflis.
7. Sandlins. Gulbrun, homogen sand.
8. Orörd blålera. Sannolikt steril marknivå.

Provgropen

Provgropen grävdes i den del av undersökningsytan som låg längst ifrån ån. Gropen var endast 1 x 0,8 m i plan och ca 1 m djup. Den var inte så djup att den nådde genom kulturlagren och ned i steril markyta.

Det kulturlager som framkom längst ned i gropen tolkades som ett brandlager (6). Lagret bestod av brandpåverkad rödbrun kompakt lera. I lagret fanns rikligt med kol, tegel och bränd lera. I detta lager fanns de fragmentariska resterna av vad som tolkades som ett trägolv. Ett kolprov som togs ur golvresterna gav en datering till 520 +/- 35 BP, det vill säga sen medeltid. Plankan var tillverkad av tall (Vedlab rapport 0607).

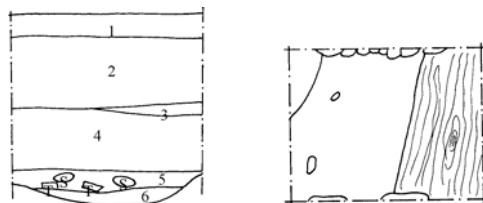
Detta lager följdes av ett påfört raseringslager (5), bestående av kompakt lera med rikligt av tegelkross och sten. Även detta lager innehöll en del kol och det är rimligt att det härrör från raseringen av den brandhärjade bebyggelsen.

Lagerbilden tyder på att området efter denna rasering utgjort trädgård eller liknande (4). Fasen avtecknas i ett 0,3 m tjockt humöst, matjordsliknande lager.

Efter gårdsfasen tycks närområdet ha använts för bebyggelse igen (3). Bebyggelsefasen inleds med en sandlins med stort innehåll av tegel och kalkbruk, rimligen resterna efter byggnation i närheten.

Raseringen av denna bebyggelse avtecknas slutligen i ett 0,4 m tjockt raseringslager (2). Detta bestod till största delen av tegelkross, tegelpannor och en del sten.

Över detta lager fanns bara den nuvarande grästorven.

Figur 8. Sektion, mot N respektive botten i provgropen. Skala 1:40

Lagerförklaring: Provgrop

1. Grästorv.
2. Raseringslager, bestående av lerig mylla med rikligt av tegelkross, taktegel samt en del större och mindre stenar.
3. Lager avsatt av byggnadsaktivitet. Sandlins med stort innehåll av tegel och kalkbruk. Här hittades även flintgods.
4. Gårdslager, bestående av mörk brunsvart lerig homogen mylla med inslag av kol, träflis och enstaka tegelkross.
5. Raseringslager, bestående av rödbrun kompakt lera med rikligt med tegelkross och mellanstora stenar. Inslag av kol och träflis.
6. Brandlager, bestående av rödbrun kompakt lera med rikligt med kol och spridda träflis inslag av bränd lera och tegel. Innehöll resterna av ett trägolv.

Syllstenskonstruktionen

Invid en av de stående byggnaderna framkom vid schaktningen en äldre stenpackning. Konstruktionen bestod av större, flata stenar och tolkades som en syllstensrad tillhörande en äldre byggnad.

Utanför och mellan syllstenarna fanns ett raseringslager bestående av gråbrun sand med rikligt av kalkbruk och tegel.

Figur 9. Syllstenskonstruktionen invid den stående byggnaden. Fotograferat av Joakim Kjellberg 2005.

Sammanfattning

Undersökningen var mycket begränsad och bestod i schaktövervakning i samband med förstärkning av stenskoningen längs Arbogaån.

I samtliga schakt noterades avsevärda mängder påfört raseringsmaterial. Sannolikt kommer det från raserade byggnader i närheten. Anledningen till att det påförts just här har rimligen varit behovet av att applicera skoning och skydd mot ån även i äldre tider.

Mellan deponeringen av rivningsmaterial tycks delar av ytan ha utgjort gård, trädgård eller motsvarande yta. En äldre stensyll visar att det stått en äldre byggnad på samma plats som en av de nuvarande byggnaderna.

Resterna efter ett trägolv indikerar bebyggelse på platsen under sen medeltid.

Referenser

Otryckta rapporter

Vedlab 0607. Rapport över vedartsanalyser på material från Västmanland, Arboga stad, RAÄ 34. Sämskmakaren AK 20-541.

Litteratur

Järpe, A. 1976. Arboga. RAÄ Rapport. Medeltidsstaden 2 1976. Stockholm.

Wallebom, U. & Svensson, K. 2004. Kvarteret Sämskmakaren – en tomt i centrala Arboga. Västmanland, Arboga stad, Sämskmakaren 5, RAÄ 34. UV Bergslagen rapport 2004:4. Stockholm.

Tekniska och administrativa uppgifter

<i>Västmanlands läns museums dnr:</i>	VLM 050169
<i>Kulturmiljöavdelningens projektnr:</i>	VLM 20-541
<i>Länsstyrelsen dnr, beslutsdatum:</i>	431-5922-05
<i>Undersökningsperiod:</i>	050913-05-09-14
<i>Arkeologtimmar:</i>	16 timmar
<i>Maskintimmar:</i>	-
<i>Exploateringsyta:</i>	-
<i>Personal:</i>	Joakim Kjellberg
<i>Belägenhet:</i>	Sämskmakaren 1
<i>Ekonomisk karta:</i>	10670, 10G7a Arboga
<i>Koordinatsystem:</i>	RT90
<i>Koordinater:</i>	X1501915, Y6585784
<i>Höjdsystem:</i>	-
<i>Inmätningmetod:</i>	Manuell
<i>Dokumentationshandlingar:</i>	4 planer, 24 foton. Förvaras i VLMS arkiv
<i>Fynd:</i>	Fynden tillvaratogs inte

